

Др НИНО ДЕЛИЋ, научни сарадник
Историјски институт Београд
Кнеза Михаила 36/II, Београд, Србија
Е-адреса: nino.delic@iib.ac.rs; n.delic@aol.com

ПРАВОСЛАВНО СТАНОВНИШТВО ДАЛМАЦИЈЕ ПРЕМА ПОПИСИМА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ (1850–1860)

САЖЕТАК: У раду је представљена анализа демографских података које садрже шематизми Епархије далматинске за период 1850–1860. године. Представљена је мрежа парохија са њиховим јурисдикционим подручјем и бројем верника. Реконструисана је државна и црквена управна структура на подручју Епархије са назначеним реформама. Анализа података је показала неповољан демографски развој у периоду 1850–1855. године који је био последица негативног природног прираштаја узрокованог лошим животним условима (оскудице у храни и болести). У периоду 1855–1860. године православна популација је бележила нагли раст услед снажног позитивног природног прираштаја. Неравномерност стопа прираштаја имала је за последицу померање тежишта из области јужног (Бока) према северном популационом кластеру (Книнска Крајина).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Далмација, Срби, православно становништво, демографија, XIX век, 1850–1860, статистика, шематизми

Демографска истраживања посвећена српској православној популацији у Далмацији током хабзбуршке владавине углавном су фокусирана на сумарне прегледе за читаву круновину или на поједине микролокације. За период 1835–1850. године објавили смо детаљан преглед развоја православног становништва по парохијама за простор читаве Епархије далматинске заједно са регистром насеља и променама у црквеној и државној управној мрежи.¹ На наведени чланак се директно надовезује овде представљени преглед за период 1850–1860. године, састављен на темељу званичних пописа, односно евиденција верника које су сачиниле црквене власти. Епархија је током 50-их

¹ Нино Делић, „Православно становништво Далмације према пописима Српске православне цркве (1835–1850)”, *Зборник Матице српске за историју* 87 (2013), 109–128.

година XIX века наставила са праксом редовног годишњег издавања званичних *Шемајџизама* који садрже детаљне податке о црквеној мрежи и становништву. Ова данас ретка издања користили смо као примарни извор за демографске податке и реконструкцију мреже парохија.² Период 50-их година XIX века је посебно занимљив због недостатка квалитетних демографских извора и анализа. Државни попис из 1850/51. никада није детаљно објављен док је следећи из 1857. године, мада знатно познатији научној јавности, недовољно истражен и неискоришћен за поређења са ранијим периодом.

ДРЖАВНИ ПОПИСИ, ЕПАРХИЈСКИ ШЕМАТИЗМИ И УПРАВНЕ РЕФОРМЕ 50-ИХ ГОДИНА XIX ВЕКА

Општи попис становништва 1850/51. године у Хабзбуршкој монархији, једини на којем је експлицитно постављено питање за националност пописаних лица, спроведен је и на тлу Краљевине Далмације. Према расположивим информацијама, само је у Далмацији, из непознатих разлога, изостављено директно испитивање националности становништва.³ У званичним публикацијама царског статистичког уреда (Дирекције административне статистике) за простор Далмације се, ипак, наводи веома детаљна језичка структура становништва, која је у случају других области увек одговарала и односима између националних група. Према званично објављеним резултатима Далмација је била језички српска област са малобројном италијанском мањином, док говорника хрватског језика није било уопште.⁴ На који су тачно начин пописивачи утврђивали говорни, односно језик у свакодневној употреби становништва (нем. *Umgangssprache*) у Далмацији није познато. Касније се питање језика или није постављало или се означавао као српско-хрватски, што онемогућује посредно утврђивање националности путем ове категорије. Осим језика на попису је пописана и вероисповест становништва. Православних становника, несумњиво скоро у целости припадника српског

² Најкомплетнију збирку шематизама Епархије далматинске чува Народна библиотека Србије у посебним фондovima (сигнатуре С II 3832/2–12). Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, такође, поседује примерак из 1854. године који смо консултовали за писање рада (сигнатура ПБ15/705); Шематизми епархије далматинске коришћени у раду: *Шемајџизмъ православно восточне диоцезе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1851*, Задар; *Шемајџисмъ православно восточне диоцезе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1852*, Задар; *Шемајџисмъ православно восточне диоцезе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1853*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1854*, Беч; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1855*, Беч; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1856*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1857*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1858*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1859*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1860*, Задар; *Шемајџизмъ православно восточне епархїе цркле Далмацие и Истїрїе за њодину 1861*, Задар.

³ Adolf Ficker, “Vorträge über die Vornahme der Volkszählung in Österreich”, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik* 17/Heft 2 (1870), 19–20.

⁴ *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie, Neue Folge* 1/1 (=Tafeln...Neue Folge 1/1), Wien 1856, Tafel 2, 1–6.

народа, било је 74.524 присутних, односно 76.219 правно домаћих (са пребивалиштем), што у оба случаја чини 18,93% укупне популације у круновини.⁵ Број католичких верника српске националности никада није поуздано испитиван и утврђен. Проблем за истраживаче представља чињеница да за Далмацију никада нису објављени детаљни резултати овог пописа, већ само сумарници. Због тога је подробнији распоред становништва према вероисповести или језику остао непознат, а то компликује анализе демографског развоја појединих локалитета приликом поређења са изворима из млађег периода.

На наредном попису становништва, спроведеном 1857. године, националност као ни језичке компетенције становништва нису испитивани. Позната је, међутим, верска структура области. За разлику од претходног пописа, у овом случају су органи власти објавили знатно детаљније резултате који омогућују увид и на нивоу микролокалитета.⁶ Према резултатима пописа 1857. године у Далмацији је живело 77.144 правно домаћих становника православне вероисповести, што је чинило 18,56% укупне популације.⁷ За седам година православна заједница се увећала само незнатно, за 925 лица, односно 1,21%. Услед слабог прираштаја опао је и удео у укупној популацији, мада не много. На питање да ли је развој православне популације текао равномерно у читавој Далмацији на темељу података са државних пописа није могуће одговорити. Као алтернативни извори се намећу пописи, односно евиденције верника које је водила Православна црква.

Епархија далматинска је редовно прикупљала податке о броју верника, свештеника, храмова и другим аспектима верског живота још од прве половине XIX века. Почетком 40-их година истог столећа започето је објављивање најзначајнијих статистичких података о Епархији у виду *Шематизма* – кратких прегледа о актуелној црквеној организацији, броју и распореду свештеника, верника и сличним подацима. До 1850. године шематизми су излазили сваке године на италијанском језику и на латиничном писму, што сугерише да је првобитна иницијатива за публикувањем дошла од стране државне власти.⁸ Од 1850. године шематизми су штампани ћириличним писмом и на српском, односно црквенословенском језику. Издања за период 1851–1861. године нису имала посве уједначен наслов, али се уопштено могу означити као *Шематизми Епархије далматинске*.⁹ Штампани су углавном у штампарији браће Батара у Задру (издања за 1851–53. и 1856–61. годину), али поједина и у Бечу (издање за 1854. код Мехитариста а 1855. годину код

⁵ *Tafeln...Neue Folge 1/1, Tafel 2, 1–6; Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik 1 (1852), 3.*

⁶ Стандардне публикације царске статистичке службе омогућују увид на нивоу округа и политичких котара (претура): *Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österreich: nach der Zählung vom 31. October 1857*, Wien 1859, 41–50; *Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien: nach der Zählung vom 31. October 1857 (=Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien)*, Wien 1859, 1–6; Посебна публикација издата од стране управе у Задру детаљније приказује становништво по насељима: *Statistica generale della Dalmazia: edita dalla giunta provinciale, divisione IV, Popolazione*, Zara 1862. На темељу посебних издања управе у Задру хрватски историчари објавили су детаљну статистику за 1857. годину: Midhat Kozličić, Ante Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.–1857. godine*, Zadar 2012.

⁷ *Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien 1857, 1–6.*

⁸ Опширније о Шематизма до 1850. године у раду: Н. Делић, н. д., 109–128.

⁹ Видети тачне наслове у напомени број 2.

Леоп. Грунда). Упадљива је постепена промена у правопису, односно ортографији у том периоду. Са новијим издањима смањила се употреба дебелог и танког *јер* (ѣ, њ) као и *јери* (ѣ). Временом ишчежавају, односно бивају замењени стари облици попут *и*, *ѣ*, *а*, *я*, *с*. Ове су промене недвосмислено резултат утицаја Вукових реформи које су добиле нови замаха 50-их година XIX века.

Подаци у шематизмима, посебно они демографског карактера, односили су се на годину која је претходила датом издању. О томе сведоче и сумарне табеле које садрже поједина издања и где се експлицитно наводи да се подаци односе на годину која је претходила самом издању. Због тога, десет шематизама издатих у периоду 1851–1861. са подацима о становништву заправо покривају раздобље 1850–1860. године. Свако издање садржи податке о манастирима и њиховом братству који су увек одвојено приказани од основне црквене мреже. Главни део свих издања увек представља преглед мреже парохија. Парохије су најпре биле груписане према државној управној организацији а затим према црквеној. Све до издања за 1855, које се са подацима односи на 1854. годину, парохије су груписане према политичким котарима (у неким издањима називаним и срезови или диштрикти) а затим су разврстане према црквеним *надзирајтељствима* којима су припадале. Тако су у Шематизмима испраћене и државне управне реформе. У периоду 1850–1851. године, парохије су разврстане у 17 котара у којима је било православних житеља, а од 1852. године у 16 (котар Кистање се више не помиње, а парохије су распоређене у друге котаре). Државна и црквена управна организација се нису увек подударале пошто су се поједина надзиратељства простирала и на територији више котара. Према замислима централних власти, Далмација је 1850. године требало да буде организована у 7 великих политичких котара, називаних и пристави (претуре) који су у суштини по питању политичке управе заменили претходна четири окружја. Поменути нови велики политички котари били су подељени на већи број судских котара који су заправо представљали дотадашње мешовите котаре (претуре) са политичко-судским ингеренцијама. Њихов је број пред реформу износио 28, али је током 1850. године одлучено да се оснују четири нова, између осталог и Судски котар Кистање. Не можемо да потврдимо да је Кистањски судски котар био привремено укинут 1852. године, како сугеришу табеле у Шематизмима, али многобојне иницијативе за преобликовањем управе које су биле актуелне тих година овакав исход чине сасвим могућим. Циљ реформи је био да се постепено одвоји политичка од судске власти и укину мешовити политичко-судски котари. Као посебни су до 1854. године основани само судски градски котари (претуре урбане) у окружним градовима, а до потпуног раздвајања две гране власти у читавој круновини још није дошло. Следећа велика реформа спроведена је 1854. године када су поново успостављена четири окружја (такође називани и капетанати или поглаварства) подељена на 31 политички котар (претуре). Како управа у Далмацији тада није била посве одвојена од судске власти битно је разликовати политичке од судских котара због њиховог понекад различитог територијалног опсега, али често идентичног седишта, тј. управе.¹⁰ Епархијске власти су

¹⁰ Stjepan Čosić, „Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), 349–360; Ivan Beuc, *Povijest insti-*

тада, вероватно из практичних разлога, одлучиле да у наредним Шематизмима парохије групишу искључиво према црквеној организацији. У издању за 1855. годину парохије су разврстане само по надзиратељствима. У наредном издању је видљива велика реорганизација парохијалне мреже пошто је број парохија смањен са 117 на 94, а девет бивших парохија је деградирано у ранг капеланија. Од издања за 1857, чији се подаци односе на 1856. годину, парохије су груписане у осам новостворених великих *іршојирезвићераши* који су се даље делили на надзиратељства. У свим издањима су таксативно наведене све парохије као и капеланије под управом Епархије, са именом актуелног свештеника, храма као и укупног броја верника. Све до издања за 1861. годину за сваку парохију или капеланију поименце су била наведена и сва насеља под јурисдикцијом истих. То омогућава да се објасне и честе нагле промене броја верника услед припајања или одвајања насеља од парохија. Број верника према насељима, нажалост, шематизми не садрже. Од издања за 1861. годину се за парохије више није наводио списак насеља већ само њихов укупан број. То представља отежавајућу околност за даље праћење развоја просторног опсега парохија. Реформе државне као и епархијске управне организације током 50-их година XIX века отежавају примену компаративног метода. Поредити развој популације на нивоу парохија јесте корисно али није могуће у свим случајевима због поменутих промена њихових граница. Како би било могуће да се пореди развој православног становништва на већим подручјима од парохија, али мањим од читаве круновине, неопходно је одредити се за одређени управни систем као основу за прегруписање података. За потребе компаративних анализа у овом раду користили смо систем политичких котара какав је био на снази 1852–1854. године, као најсврхисходнији пошто је компатибилан и са ранијим периодом.

ПРАВОСЛАВНО СТАНОВИШТВО ЕПАРХИЈЕ ДАЛМАТИНСКЕ 1850–1860. ГОДИНЕ

Статистика XIX века је била пуна недостатака. У одсуству техничких помагала, попут калкулатора, грешке у збрајању су биле учестале. Вођење евиденције становништва, такође, није представљало једноставан подухват пошто су за то били у првом реду задужени локални свештеници, често неуки или немарни по овом питању.

Шематизми коришћени за овај рад, такође, исказују одређене недостатке. Оригинални збирни бројеви су најчешће погрешни те смо их исправили. Захваљујући подацима о тачној јурисдикцији парохија могуће је објаснити поједине нагле осцилације броја верника. Припајањем или одвајањем насеља

tucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Zagreb 1985, 359–360; Glasnik dalmatinski № 71 (3.9.1850), додатак броју 71 – непагинирано; “№ 2830: Erlass des Ministerium des Innern vom 8. December”, Sammlung der, seit dem Regierungsantritte Sr. Majestät Kaiser Franz Joseph des Ersten bis zum Schlusse des Jahres 1855 erlassenen und noch in Kraft bestehenden, Gesetze und Verordnungen im Justiz-Fache für das Kaiserthum Oesterreich, Band 21, Wien 1860, 403–404; Frane Ivković, „Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske vladavine 1814–1918”, Arhivski vjesnik 34–35 (1991–1992), 31–51.

од појединих парохија логично се увећавало или смањивало становништво. У неким случајевима, међутим, изненадно увећање/смањење броја верника парохије није било праћено и променама у опсегу истих. За такве аномалије најчешће немамо одговарајуће објашњење. Постоје могућности штампарских грешака (пермутација бројева), лошег преписа са оригинала, грешка свештеника приликом достављања података итд. У малобројним случајевима подаци о броју верника сасвим недостају. Необјашњиве а упадљиве осцилације смо посебно означили у табелама (болдованим курзивом), упућујући тиме читаоце на опрез приликом коришћења таквих података. Од издања за 1861. годину отежано је праћење промена у јурисдикцији парохија јер се више не наводе поименично сва насеља, већ само њихов укупан број. Због тога су за 1860. годину у табели посебно наведени подаци о броју насеља. Треба истаћи да по том питању у неким случајевима постоје знатна одступања у односу на ранији период, а чини се, такође, да у број насеља нису убрајани и градови већ само села. Имена насеља у табелама су наведена према ортографији коришћеној у ранијим издањима Шематизама као и у *Србско-далматинском маџазину*.¹¹ Називи насеља су се временом благо мењали, најчешће само ортографски, а понекад и по значењу (на пример додавањем суфикса множине – *Вукшић* у *Вукшићи*). У случајевима када се назив насеља битније променио навели смо варијанте у заградама (на пример *Лукац* или *Лукар*). Из практичних разлога податке смо груписали у две табеле које покривају два различита периода: 1850–1853. и 1854–1860. године. До 1854. године парохије су разврставане према државној управној подели на котаре, а од тада искључиво према црквеним надзиратељствима и протопрезвитератима. Како би обе табеле биле прегледне и међусобно компатибилне за поређења, уврстили смо све парохије и капеланије које су постојале у целокупном периоду, са знацима из којих су бивших парохија настале, односно с којима су се и када спојиле и која су насеља била њихов део у ком периоду (са напоменом у/из које парохије су пребачене). На такав начин је могуће реконструисати бројно стање становништва према различитим управним системима. Томе доприноси и чињеница да је, упркос честим пребацивањима насеља из парохија у парохију или оснивања и укидања истих, промена које би реметиле поређења на нивоу већих управних целина било веома мало. Битно је нагласити и чињеницу да су многа, махом већа насеља (градови), често била подељена у две или више парохија, што онемогућава праћење развоја популације на разини места. Занимљиво је да се подаци у издању Шематизма за 1851. не подудару са онима обелодањеним у *Србско-далматинском маџазину* за 1850. годину што је вероватно последица додатних ажурирања. Због тога су и подаци за 1850. годину у овом раду нешто другачији од оних у објављеној анализи за период 1835–1850. године.¹² Епархија је током 1855. године спровела поменути реформу мреже парохија, укидањем већег броја истих. Број парохија је 1850. износио 116, да би 1860. године тај број спао на свега 94 парохије и 7 капеланија.

¹¹ Поред шематизама (види напомену број 2) користили смо и попис Епархије за 1850. годину објављен у *Србско-далматинском маџазину* 15 (1850), 14–42.

¹² Подаци објављени у *Србско-далматинском маџазину* се делимично преклапају са онима у Шематизму за 1850. годину (који се односи на 1849. годину). Очигледно је за магазин коришћен неки предлог који није био до краја ажуриран. Упореди: Н. Делић, н. д., 119–122; *Шематизам грческо-источног цркви Далмације и Истрије за годину 1850*, Задар.

Табела 1. Број верника и јурисдикција парохија Епархије далматинске 1850–1853.¹³

Бр.	Котар 1850–51.	Котар 1852–53.	Надзира-телство 1850–53.	Парохија (К: капелан.)	Насеља ¹⁴	Број верника				
						1850.	1851.	1852.	1853.	
1	Задарски	Задарски	Задарско	Задар	Задаръ	339	302	328	303	
2				Смоковић	Смоковић, Мурвица, Полица, Црно, Земуникъ	986	1.022	1.033	1.010	
3				Ислам	Ислам-Грчки, Ислам-Латински, Суваре, Веляни, Кашић, Радовић, Поседаръ, Под-градиномъ, Рупаль, Трлюге; само 1850–51: Трибанъ (у Обровац)	943	971	973	724	
4	Бенковачки	Бенковачки	Задарско	Мирање	Мирањ, Запужанъ, Ягодня горня, Ягодня долня, Полача, Лишане, Тинь, Какма	998	1.018	1.018	1.061	
5				Церање	Церанъ, Пристегъ, Врана, Радашиновцы	637	628	628	627	
6				Кулаатлагићко	Кула Атлагић	Кула-Атлагић, Корлатъ, Раштевић, Кличевица	680	689	689	502
7					Биљане	Биљане горње, Смилчић, Надинъ, Биљане долнѣ, Терлюге, Корлатъ	989	1.002	1.002	880
8	Бенковац	Бенковацъ, Буковић, Перушић, Булић	858		956	956	892			
9	Бенковачки	Бенковачки	Братиш-ковско	Коларине	Коларине	210	210	210	215	
10				Бргуд	Бергудъ, Кожловацъ, Брушка	670	690	712	747	
11	Обровачки	Обровачки	Кулаатлагићко	Обровац	Обровацъ, Затонъ, Крушево, Зеленградъ, Мушковци; од 1852: Трибанъ (из Ислам)	640	645	645	453	
12				Билишане	Билишане, Мушковцы	1.039	1.056	1.056	950	
13				Жегар	Жегаръ	1.189	1.194	1.194	1.129	
14	Обровачки	Обровачки	1850–51: Кула-атлагићко 1852–53. Крушко	Крупа	Крупа, Голубић	940	850	879	865	
15	Обровачки	Обровачки	Кулаатлагићко	Карин	Каринъ, Поповић	1.190	1.098	1.098	998	
16	Кистањски	Обровачки	Ман. Крка	Бјелина	Бълина, Парчић, Медвиђе; (Од 1853. само Бълина ?) ¹⁵	994	1.027	1.038	1.028	

¹³ Извори података: Изворници наведени у напмени број 2.

17	Кистањски	Скрадински	1850–51: Ман. Крка; 1852–53: Братиш- ковско	Добропольци	Добропольци, Островица, Жа- жвић, Међаре, Морполача, Вук- шић, Гоишић, Драгишић	840	846	868	821		
18	Скрадински		Братишковско	Ђеверске	Ђеверске, Вариводе, Међаре	1.048	1.082	1.105	1.118		
19				Брибир	Брибиръ, Карнѣе, Каканъ	597	615	630	635		
20				Братишковци	Братишковцы, Пластово, Ка- канъ, Ићево, Велика-глава, Сон- ковић, Дубравице, Рупе, Смер- делъ, Ждрапанъ, Чистамала	1.693	1.695	1.705	1.668		
21	Кистањски		Скрадински	Ман. Крка	Скрадин	Скрадинъ (са Пољем), Носъ (или Калицы)	398 ¹⁶	416	416	386	
22					Кистање	Кистанѣ, Богетић, Мратово, Оклай, Сукновцы, Ивошевцы, Руделе	2.479	2.512	2.510	2.550	
23					Ивошевци (од 1855)	Из Кистање					
24					Петрова црква	Бивичино-село, Колашацъ, Нунић, Модрино-село	1.355	1.296	1.302	1.332	
25					Ервеник	Ервеникъ	1.607	1.640	1.673	1.668	
26					Мокро Поље	Мокрополъ	863	909	920	926	
27					Радучић	Радучић	568	518	520	530	
28					Пађене	Пађене, Оћестово	1.288	1.317	1.362	1.432	
29					Голубићко	Отон	Отонъ, Бендеръ, Радилѣвацъ	1.040	1.069	1.076	1.090
30						Плавно	Плавно, Радилѣвацъ	2.290	1.943	1.996	1.987
31	Стрмица		Стрмица, Комалић	1.280		1.250	1.266	1.169			
32	Голубић		Голубић	1.502		1.538	1.548	1.542			
33	Жагровић		Жагровић, Миликинобрдо	1.172		1.191	1.200	1.192			
34	Кинински		Кинински	Косовско	Книн	Книнъ (део), Книнско-полъ, Ковачић, Врполъ	1.020	1.033	1.053	1.020	
35					Полача	Полача Велика, Полача Мала, Турић	1.083	1.210	863	1.106	
36					Бискупија	Бискупиа, Лопуже	820	845	863	879	
37					Врбник	Врбникъ, Бободало, Лукацъ (Лукаръ), Книнъ варош (део), Любачъ ¹⁷	1.511	1.497	1.529	1.549	
38		Бободол (К од 1855)			Из Врбник						
39		Косово			Сараевацъ (Шаровац), Марко- вацъ, Орлић, Рађане, Рађе, Уз- долие, Рамљане, Звѣринацъ	2.747	2.785	2.806	2.836		
40		Марковац (од 1855)			Из Косово						
41		Зверинац (од 1855)			Из Косово						

42	Дрншчки	Дрншчки	Шибенско	Теплух	Теплю, Сѣверићъ, Миочићъ, Биочићъ, Штиково	1.660	1.694	1.703	1.772	
43				Биочић (од 1855)	Из Теплух					
44				Кањане	Кањане, Кадина-главица, Биочићъ, Миочић	850	712	718	740	
45				Бальке	Бальке, Мириловићъ, Градацъ, Отавице	728	623	635	649	
46				Кричке	Кричке, Ружићъ, Мосећъ, Седранићъ	364	374	375	371	
47				Дрниш	Дрнишъ, Разваје, Велушићъ, Житнићъ	1.081	1.108	1.121	1.125	
48	Шибенски	Шибенски	Шибенско	Шибеник	Шибеникъ, Врулѣ, Градина, Конѣврате, Радонићъ, Горишъ, Данило, Раслина, Рогозница, Билице, Слатка-драга	815	820	813	760	
49	Врлички	Врлички	Имотско	Врлика	Врлика, Цивляне, Маревацъ, Колуша, Косоре, Кукаръ, Гориакъ, Подосое, Маовице, Шушнярь, Жежевићъ, Читлукъ, Цетина	2.002	2.003	2.047	2.063	
50				Читлук (К од 1855)	Из Врлика					
51				Отишић	Отишићъ	1.031	1.048	1.064	998	
52				1850–51. Имотско 1852–53. Ман. Драговић	Драговић	Драговићъ, Кољане, Лактацъ, Дабаръ, Засеокъ, Потравлѣ, Бителићъ; само 1850–52: Боягићъ ¹⁸	1.922	1.950	1.992	1.965
53				Бителић (К од 1855)	Из Драговић					
54	Сињски	Сињски	Имотско	Загорје	Дицмо, Сичане, Дугополѣ, Радунa, Зеловo, Мућъ, Броћанацъ, Вучевница, Бристеново, Радошићъ, Убле, Сплѣтъ град, Осое, Суацъ, Цвѣцане	1.080	1.112	1.072	1.029	
55				Дицмо (од 1855)	Из Загорје					
56				Броћанац (од 1855)	Из Загорје					
57	Имотски	Имотски	Имотско	Имотски	Имоскiй, Главина, Пролажацъ, Црногорцы, Небрижевацъ, Змиарцы, Свибъ, Аржанъ, Тиорице	1.040	987	989	1.000	
58	Неретвански	Неретвански	Дуброво-вачко	Неретва	Неретва (Опузен), Метковићъ, Добранѣ, Сливно, Глушцы, Градина; од 1853: Трново	215	240	243	228	
59	Дубровачки	Дубровачки		Дубровник	Дубровникъ	330	310	317	318	

60	Кастелновски	Кастелновски	Топлянско	Мојдеж	Мойдежъ, Ковачи, Миокусовић	496	390	390	392	
61				Ратишевина	Ратишевина, Подпланина, Терторъ	210	160	178	212	
62				Требесинь	Требесинь, Сушћепанъ (Св Стефан)	300	288	284	265	
63				Мокрине	Мокрине горнѣ, Мокрине долнѣ, Црлѣно-брдо	750	735	736	707	
64				Камено	Камено (од 1852?) ¹⁹ , Забрђе, Пипери, Нугаль, Дражевић; само 1852: Мукла	448	435	433	442	
65				Поди	Поди, Брајковина, Мелина	455	449	454	427	
66				Топла	Топла, Игало, Сербина (Србине); од 1852: Кастел-Новый (део)	506	494	499	541	
67				Савина	Саввина, Сербина; од 1852: Кастел-Новый (део)	172	180	179	186	
68				Сасовић	Сасовић, Казимиръ	260	258	256	255	
69				Ластва и Жљеби	Ластва, Жлѣбы, Пресѣка	362	520	362	350	
70			Кути	Кути, Руево, Зеленица	340	356	513	395		
71			Бјелско	Кумбор	Кумборъ; само 1850–51: Хиловић и Миошевци	270	280	269	270	
72				Ђеновићи	Ђеновићи, само 1850–51: Столио	269	260	187	191	
73				Баошић	Баошић; само 1850–51: Заушѣ, Грабъ, Подкулина	830	485	445	444	
74				Бјела	Бѣла, Великобрдо, Клињ; од 1852: Вала	830	832	845	784	
75				Јошица	Јошица, Ђурићи, Лепетане, Тиваѣ	286	250	259	272	
76				Крушевица	Крушевица, Колиможъ, Репае, Костаница	370	311	314	316	
77				Бјелско	Моринь	Моринь долнѣ, Моринь горнѣ, (од 1852. као Моринь), Костаница, Стерпъ, Липци, Лепетани, Перастъ ²⁰ ; само 1850–51: Буновићи, Бакочи	995	982	984	990
78					Убли	Убли	600	588	595	599
79			Кривошије		Кривошије (од 1852) ²¹ , Кнезлазъ, Церовић, Унирине, Звесево (Звечево), Пајоратница (Папратница), Польковацъ ²² , Польница, Мачјастопа	1.019	982	999	934	
80			Леденице горње (од 1856. Леденице)		Леденице горнѣ, Ластве, Перастъ, Столиво	390	148	²³	²⁴	
81			Леденице доње		Леденице долнѣ	330	352	379	479	
82			Рисан		Рисанъ, Липце	1.240	1.134	1.108	1.126	
83			Пераст од 1858.		Из Леденице					

84			Ораовац	Люта, Растовдолъ, Брѣгъ, Дражинвергъ, Клавићи, Вилесово, Ежевићи, Степень, Убалацъ, Велиниће, Перастъ, Столиво; од 1852: Ораовац	970	1.006	1.003	931
85			Степен К од 1855.	Из Ораовац				
86			Котор	Которъ, Шкаляри, Прчанъ, Мула, Доброта, Ковачи, Богдашић, Мрчевацъ	1.420	1.505	1.540	1.538
87			Сутвара	Сутвара, Дубъ; од 1853: Перзица	325	270	278	313
88			Пелиново	Пелиново	182	151	150	157
89			Належићи	Належићи	314	267	267	257
90			Шишићи	Шишићи	885	339	350	354
91			Приерад (К од 1855)	Приерадъ	200	167	163	171
92			Ластва	Ластва, Кукалѣвић	260	252	175	176
93			Горовић	Горовић, Братишић	298	292	266	272
94			Пријевор	Прѣворъ, Свиниште	109	86	134	142
95			Кримице	Кримице	326	326	235	190
96			Загорје	Загорѣ	235	222	239	190
97			Вишњево	Вишнѣво	269	250	162	158
98			Ковачи	Ковачи	239	226	206	227
99			Главати	Главати	242	214	216	208
100			Кубаси	Кубаси (Кубаши)	293	184	180	306
101			Главатичићи	Главатичићи, Бигово	366	167	307	344
102			Трешња (од 1851. Трешња и Укропци)	Трешња; од 1851. припојени Укропци	330	169	68	306
103			Укропци (од 1851. спојено са Трешњом)	1850–51: Укропци (у Трешња)	310			
104			Побрђе	Побрђе ²⁵		416	318	256
105			Врановић	Врановић, Лѣшевић	342	326	403	365
106			Ђурашевићи	Ђурашевићи, Божишићи	292	273	286	312
107			Никовићи	Никовићи, Миловићи	320	92	95	120
108			Радовићи	Радовићи	294	237	257	240
109			Гошићи	Гошићи	260	458	457	442
110			Забрђе (К од 1855)	Забрђе	240	204	214	203
111			Росе (Порто-Росе)	Росе, Клинци, Меркове, Бабунцы	392	348	318	338
112	Которски	Которски	Клинци	Клинци, Меркове, Бергули, Мердари	425	341	364	352
113		Которско	Радовановићи	Радовановићи, Боговићи (Беговићи)	361	329	298	351

114				Будва	Будва	549	557	555	461
115				Маини (од 1852. Маини Крајни)	Маине Краине (од 1852), Дорете (Борете), Станичић, Ивановић, Машић; само 1850–51: Марковћ, Дулетић, Лавчић (Лаошић), Лазе (Лозе) (у Маине средње)	590	26	216	238
116				Подострог	Подострог, Вучибалъ	286	519	276	261
117				Маини од 1851. (од 1852. Маини Средњи)	Од 1851. манастирска парохија; од 1852: Цердани; Маине средње, Вервица, Лавчић (Лаошић), Лазе (Лозе) (из Маине Крајне)		319	303	316
118				Побори	Зечево, Прибиловићи, Дјаконовићи, Кнежевићи; од 1852: Побори	555	561	379	410
119				Брајићи	Стојановићи, Мартиновићи, Јовичићи, Углъшићи; од 1852: Браићи	593	604	535	546
120				Дуљево	Дабковиће; само 1850–51: Куљача, Славњина; од 1852: Дуљево	104	145	133	136
121				Подличак	Подличакъ, Пержно (Перцно), Рустово, Маровиће, Дуљанбргъ, Буране (Фуране), Подбабацъ, Луканъ-брдо	270	287	232	238
122				Прасквица	Врјесно, Чело-брдо, Ђенаше (Ђеновћи), Близикухе, Св. Стефанъ, Славнина; само 1850–51: Бечићи ²⁷ , Битов-дол (у Бечићи)	598	564	443	435
123				Бечићи од 1852. (К од 1855)	Бечић, Битов Дол			146	147
124				Тудоровићи	Тудоровићи, Врба, Близикухе	457	430	415	453
125				Режевић	Режевић, Заковица, Новоселъ, Брда; од 1852: Муковица (Жуковица), Дробникъ, Крстацъ, Кагунъ	890	812	781	771
126				Кастел Ластва	Кастел-Ластва, Голубовићи	347	330	316	330
127				Калуђерац	Калудерацъ, Ђуровићи,	270	212	208	173
128				Градиште	Градиште,	195	169	163	149
129	Истарски	Истарски		Перој	Перой, Пола	220	220	228	232
–	–	–	–	–	Укупно ²⁸	81.772	79.261	78.705	77.930

¹⁴ Насеља наведена на почетку била су део парохије читав период. За сва касније припојена или отцепљена насеља наведене су и године на које се промене односе.

¹⁵ Од 1853. године се као насеље наводи само Бјелина. Вероватно су под тим топонимом обухваћени остали засеоци.

¹⁶ У оригиналу је наведено 898 што је очигледна грешка. Вероватно је број 3 грешком замењен са 8.

¹⁷ Љубач се 1850. године не помиње али се наводи збир од 5 насеља. Вероватно штампарска грешка.

Државне као и црквене управне реформе спроведене 1854. и 1855. године битно су промениле административну поделу и распоред парохија. Број парохија ја знатно смањен, што укидањем али и деградацијом истих у капеланије. Укинуте и новоуспостављене парохије/капеланије означене су у табели затамњењима и сенчењем.

Православно становништво Далмације у периоду 1850–1860. године увећано је за 1.434 верника, односно 1,75%. Ако се узме у обзир период 1850–1857. године (године државних пописа) становништво се заправо смањило, и то за 2.204 верника што представља -2,70%. Посебно је занимљива разлика између резултата државних пописа и црквене евиденције. Одступање између ова два извора 1850. чини чак 5.553, а 1857. године 2.424 становника, уз напомену да црквена евиденција у оба случаја исказује већи број житеља.²⁹ Разлог за појаву овако велике разлике није познат.

Могућност да се детаљније анализира динамика демографског развоја на темељу шематизама од великог је значаја. Општи прираштај у целокупном периоду јесте био позитиван али је он постигнут искључиво због веома високог прираштаја у последњих неколико година. Кривуља развоја показује изузетно негативан тренд све до 1855. године. Број православних становника Далмације је поново достигао ризину из 1850. тек око 1858. године. Исказани тренд није могуће уочити коришћењем података државних пописа.

¹⁸ Бојагић се 1852. године не помиње али се наводи збир од 8 насеља. Вероватно штампарска грешка.

¹⁹ Камено се као насеље помиње тек од 1852. године што се не чини логичним.

²⁰ Пераст се 1852. године не помиње што је вероватно штампарска грешка.

²¹ Кривошије се као насеље помиње тек од 1852. године што се не чини логичним.

²² Пољковац се 1852. године не помиње али се наводи збир од 8 насеља. Вероватно је штампарска грешка.

²³ Недостаје податак у шематизму.

²⁴ Недостаје податак у шематизму.

²⁵ Побрђе као парохија се у шематизму за 1851. (подаци за 1850. годину) не помиње мада је постојала и пре и после. Вероватно штампарски пропуст.

²⁶ Недостаје податак у шематизму.

²⁷ Бечићи се 1852. године више не помињу пошто је основана нова истоимена парохија али је наведен збир насеља 8, што је вероватно последица штампарске грешке.

²⁸ У оригиналу су дати погрешни збирови за 1850, 1851. и 1853. годину. Треба узети у обзир да за поједине парохије и године недостају подаци у шематизмима те су погрешни збирови можда тако и настали. Податак за 1850. годину исказује веома велику грешку која је вероватно последица пропуста словослагача који је уместо 1 уметнуо број 7. Оригинални збирови: 1850: 87.535; 1851: 79.209; 1852: 78.705; 1853: 77.935.

²⁹ *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik* 1 (1852), 3; *Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien 1857*, 1–6.

Табела 2. Број верника и јурисдикција парохија Епархије далматинске 1854–1860.³⁰

Бр.	Надзира- телство 1854–60.	Протопре- звитерат 1856–60.	Парохија (К: капелан.)	Промене у јурисдикцији у односу на 1853. ³¹	Бр. на- сеља 1860.	Број верника							
						1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	
1	Задарско	Задарски	Задар	1858–59: Биоград варош	-	290	294	305	326	393	407	425	
2			Смоковић	–	6	978	944	1.033	1.046	1.080	1.025	1.172	
3			Ислам	Од 1857. без Трлуге (у <i>Биљане</i>)	6	683	672	796	835	790	815	810	
4	Бенковачко		Мирање	–	8	898	872	914	932	914	941	951	
5			Церање	–	4	1.001	576	622	635	622	654	647	
6			Кула Атлагих	–	4	471	391	572	596	608	698	620	
7			Биљане	Од 1857. без Корлатъ (очигледно цео у <i>Кулу Ајлаић</i>); 1855–56. без Терлуге (у <i>Ислам</i> ; опет од 1857, из <i>Ислам</i>)	5	810	994	817	837	895	846	799	
8	Бенковачко		Бенковац	Од 1855. без Булић, са Сопот	5	648	639	672	676	710	673	688	
9			Коларине	1855. Укинута (у Бргуд)	-	212							
10			Бргуд	Од 1855: Коларине (из <i>Коларине</i>)	4	740	832	840	858	859	887	907	
11	Задарско		Обровац	Од 1855. без Мушковци (цео у <i>Би- лишане</i> ?)	4	594	600	614	789	643	655	761	
12			Билишане	–	2	1.097	945	981	1.016	1.243	1.305	1.320	
13	Задарско, од 1855: Ман. Крупа		Задарски	Жегар	–	1	1.229	1.227	1.079	1.097	1.300	1.348	1.366
14	Ман. Крупа			Крупа	–	2	852	838	870	886	908	998	905
15	Задарско			Карин	–	2	985	996	1.022	1.049	1.037	1.089	1.050
16	Ман. Крупа, од 1858. Братишковско			Бјелина	Од 1855. опет Бјлина, Парчић, Медвиђе	3	1.008	1.005	1.050	1.113	1.111	1.112	1.107
17	Братишковско		Добропољци	Од 1859: Лишане	9	819	695	825	838	853	925	939	
18			Ђеверске	–	3	1.103	1.001	1.159	1.282	1.305	1.388	1.339	
19			Брибир	–	3	537	502	534	550	600	760	766	
20			Братишковци	–	14	1.640	1.630	1.695	1.747	1.771	1.786	1.816	
21			Скрадин	–	1	403	400	413	407	410	414	410	

³⁰ Извори података: Изворници наведени у намени број 2.

22	Ман. Краа, од 1858. Братичковско	Скрадински	Кистање	Од 1855. без Оклај, Сукновцы (у <i>Бободол</i>), Ивошевцы, Руделе (у <i>Ивошевици</i>)	3	2.511	1.444	1.492	1.503	1.499	1.489	1.493
23			Ивошевици (од 1855)	Ивошевцы, Руделе (из <i>Кистање</i>)	2		1.063	1.105	1.101	1.113	1.150	1.182
24			Петрова црква	–	4	1.267	1.279	1.410	1.437	1.452	1.499	1.515
25			Ервеник	–	1	1.644	1.605	1.654	1.700	1.826	1.569	1.605
26	Ман. Краа, од 1859. Врбишко		Мокро Поље	–	1	892	869	879	877	918	1.074	1.081
27			Радучић	–	1	542	530	541	528	538	540	553
28			Пађене	–	2	1.386	1.399	1.425	1.441	1.464	1.498	1.501
29	Голубићко, од 1859. Врбишко		Отон	–	3	1.087	1.086	1.121	1.147	1.058	1.084	1.105
30			Плавно	–	2	1.991	2.247	2.069	2.177	2.126	2.188	2.209
31			Стрмица	–	2	1.252	1.241	1.268	1.306	1.308	1.320	1.335
32			Голубић	–	1	1.541	1.535	1.570	1.606	1.640	1.672	1.702
33			Жарговић	–	2	1.175	951	973	993	1.013	1.021	1.066
34	Косовско, 1856. Звериначко, од 1857. Врбишко	Киниски	Книн	Од 1854: Врполз као Топола?	3	1.041	1.135	1.074	1.112	1.147	1.167	1.187
35			Полача	–	3	1.108	1.021	1.056	1.099	1.117	1.147	1.167
36			Бискупија	–	2	888	872	882	919	932	961	962
37			Врбник	Од 1855. без Бободало, Лукац (Лукаръ) (у <i>Бободол</i>)	2	1.557	1.288	1.337	1.367	1.399	1.424	1.438
38			Бободол К (од 1855)	Бободал, Лукаръ (из <i>Врбник</i>); Сук- новац, Оклај (из <i>Кистање</i>)	3		292	269	275	274	301	304
39			Косово	Укинут 1855. (у <i>Марковац</i> и <i>Зве- ринац</i>)	-	2.681						
40			Марковац (од 1855)	Марковац, Орлић, Шаровац (из <i>Косово</i>)	3		1.148	1.107	1.106	1.110	1.155	1.172
41	Зверинац (од 1855)	Рађане, Рађе, Уздолие, Рамљане, Звѣринац (из <i>Косово</i>)	5		1.755	1.839	1.875	1.958	2.118	2.144		
42	Шибенско	Шибенски	Теплух	Од 1855. без Миочић (вероватно цео у <i>Кањане</i>), Биочић, Штиково (у <i>Биочић</i>)	2	1.751	484	491	506	509	523	526
43			Биочић (од 1855)	Биочић, Штиково (из <i>Теплух</i>)	2		1.000	1.011	1.046	1.075	1.082	1.094
44			Кањане	Од 1855. вероватно цео Миочић (из <i>Теплух</i>)	3	732	998	936	990	1.012	1.022	1.037
45			Баљке	–	4	645	646	672	715	732	732	719
46			Кричке	–	4	372	383	388	393	399	410	418
47			Дрниш	–	3	1.124	1.137	1.156	1.197	1.216	1.233	1.247
48			Шибеник	Од 1857: Водица	11	718	697	712	723	731	740	788
49				Врлика	Од 1855. без Читлукъ, Цетина (у <i>Читлук К</i>)	11	2.052	1.319	1.439	1.417	1.384	1.419
50	Имотско		Читлук К (од 1855)	Читлукъ, Цетина (из Врлика)	2		645	666	652	677	689	706
51			Отишић	–	1	1.033	1.038	1.054	1.071	1.093	1.122	1.142

52	Ман. Дра- говић	Дубровачки, од 1858. Имотски	Драговић	Од 1855. без Бителић (у <i>Бише- лић</i>); од 1859: Рибарић	6	1.975	1.578	1.602	1.637	1.662	1.701	1.745	
53			Бителић К (од 1855)	Бителић (из <i>Драговић</i>)	1		401	418	425	434	444	448	
54	Имотско		Загорје	Укинут 1855. (у <i>Дицмо, Броћанац</i>)	–	1.044							
55			Дицмо (од 1855)	Дицмо, Сичане, Радуна, Осое, Суаць (из <i>Зајорје</i>), Тиорице (из <i>Имојски</i>), Лучан, Бонзгон, Шушак	7		425	436	465	453	475	471	
56			Броћанац (од 1855)	Сплѣтг град, Дугополѣ, Зелово, Мућ, Броћанац, Вучевица, Бри- стеново (Брегеново), Радошић (Радонић), Убле (из <i>Зајорје</i>)	8		662	683	673	672	714	639	
57			Имотски	Од 1855. без Тиорице (у <i>Дицмо</i>)	7	995	916	911	936	966	981	992	
58			Дубровач- ко, од 1859: Имотско	Неретва	–	6	275	237	201	241	242	245	270
59	Дубро- вачко		Дубровник	Дубровникъ	1	305	327	313	326	337	337	333	
60	Кастелновско, 1857. Топланско, 1858–59. Бјелско, 1860. Топланско		Дубровачки, од 1858. Имотски	Мојдеж	Од 1855: Ратишевина, Подплани- на, Тергоръ (из <i>Раишевина</i>),	6	388	567	571	581	588	584	592
61				Ратишевина	Укинут 1855. (у <i>Мојдеж</i>)	–	180						
62		Требесинь		Требесинь, Сушћепанъ (Св Сте- фан); од 1855: Камено, Забрђе, Пи- пери, Мукла (из <i>Камено</i>); Укинуто 1857. (све у <i>Камено</i>)	–	264	605	648					
63		Мокрине		–	3	718	717	723	688	702	719	727	
64		Камено (уки- нуто 1855–56; опет од 1857)		Камено, Забрђе, Пипери, Мукла; од 1857: Требесинь, Сушћепанъ (Св Стефан) (из <i>Камено</i>)	6	446			728	733	736	719	
65		Поди		Поди, Брајковина, Мелина	3	434	433	429	440	440	446	449	
66		Топла		Од 1855. цео Кастел-Новый; 1854. и од 1857: Србина (Србине) (из <i>Савина</i>)	3	503	491	504	600	613	610	633	
67		Савина		Од 1855. без дела Кастел-Новый; од 1857. без Србина (у <i>Тојла</i>),	1	146	134	141	145	122	126	125	
68		Сасовић		Од 1855: Ластва, Жлѣбы, Пресѣка (из <i>Ластва и Жлѣби</i>)	5	256	565	579	593	603	590	591	
69		Ластва и Жлѣби		Укинут 1855. (у <i>Сасовић</i>)	–	243							
70		Кути		–	3	437	458	376	469	396	433	507	
71	Бјелско, 1860. Топланско	Дубровачки, од 1858. Имотски	Кумбор	Укинут 1855. (у <i>Баошић</i>)	–	287							
72			Ђеновићи	Укинут 1855. (у <i>Баошић</i>)	–	193							
73			Баошић	Од 1855: Кумборъ (из <i>Кумбор</i>), Ђеновићи (из <i>Ђеновићи</i>)	3	450	933	952	960	986	1055	796	
74			Бјела	–	3	810	820	834	848	871	876	871	
75			Јошица	Јошица, Турићи, Лепетане, Тивагъ; од 1855: Крушевица, Колиможъ, Репаче (из <i>Крушевица</i>); само 1855– 56: Костаньица (из <i>Крушевица</i>)	7	274	592	642	636	633	637	638	
76			Крушевица	Укинут 1855. (у <i>Јошица</i>)	–	316							

77	Рисанско, 1858–59; Бјелско, 1860; Топланско	Кастелновски	Морињ	Од 1855. без Лепетани (део у <i>Јошцицу?</i>); од 1856. без Перастъ (у <i>Рисан?</i>)	7	990	981	959	996	987	994	996		
78			Убли	–	1	602	603	613	611	620	626	629		
79			Кривошије	–	3	1.196	1.206	1.236	1.253	1.399	1.347	1.392		
80			Леденице горње (од 1855. Леденице)	Од 1855. без Перастъ, Столиво (у <i>Рисан</i>); од 1855. Леденице долњ (из <i>Леденице дољне</i>); од 1858. без Ластве (Ластвица)	2	139	258	259	260	277	284	287		
81			Леденице доње	Укинут 1855. (у <i>Леденице</i>)		348								
82			Рисан	Само 1855–57: Перастъ, Столиво (из <i>Леденице горње</i>) (у <i>Пераст</i>); од 1858. без Лице,	1	1.124	1.368	1.384	1.412	1.152	1.153	1.153		
83			Пераст (од 1858)	Перастъ, Столиво (из <i>Рисан</i>)	1					265	267	269		
84			Ораовац	Люта, Растовдолъ, Брѣгъ, Дражинвергъ; од 1853: Ораовац; од 1855. без Клавићи, Вилесово, Ежевићи, Степенъ, Убалацъ, Велиниће (у <i>Сѣйен К</i>); без Перастъ, Столиво (у <i>Рисан</i>)	4	960	422	413	451	456	453	460		
85			Степен К (од 1855)	Клавићи, Вилесово, Ежевићи, Степенъ, Убалацъ, Велиниће (из <i>Ораовац</i>)	6		501	512	489	481	411	404		
86					Котор	Од 1855: Мишулић; од 1855. без Ковачи, Богдашић, Мрчевацъ (у <i>Сушвара</i>)	5	1.547	1.334	1.336	1.332	1.337	1.339	1.306
87					Сутвара	Од 1855: Ковачи, Богдашић, Мрчевацъ (из <i>Коттор</i>), Налѣжићи (из <i>Наљежићи</i>)	7	283	659	652	654	559	650	661
88					Пелиново	Укинут 1855. (у <i>Шишић</i>)	–	154						
89					Наљежићи	Укинут 1855. (у <i>Сушвара</i>)	–	259						
90	Шишићи	Од 1855: Пелиново (из <i>Пелиново</i>),			2	351	500	558	497	542	560	562		
91	Приерад (К од 1855)	–			1	162	165	154	155	159	161	169		
92	Ластва	Од 1855: Горовић, Братишић (из <i>Горовић</i>), Свиниште (из <i>Пријевор</i>); само 1855–57: Прѣворъ (из <i>Пријевор</i>)			6	173	564	578	625	565	593	617		
93	Горовић	Укинут 1855. (у <i>Ластва</i>)			–	274								
94	Пријевор	Укинут 1855. (у <i>Ластва</i>)			–	140								
95	Крмовице	Укинут 1855. (у <i>Загорје</i>)			–	188								
96	Загорје	Од 1855: Крмовице (из <i>Крмовице</i>)			2	207	425	419	420	407	428	420		
97	Вишњево	Од 1855: Ковачи, Главати (из <i>Ковачи и Главати</i>)			3	125	650	542	555	558	576	581		
98	Ковачи	Укинут 1855. (у <i>Вишњево</i>)			–	185								
99	Главати	Укинут 1855. (у <i>Вишњево</i>)			–	199								
100	Кубаси	Укинут 1855. (у <i>Главатићи</i>)			–	306								
101	Главатићи	Од 1855: Кубаси (из <i>Кубаси</i>), Трешња, Укропци (из <i>Трешња и Укропци</i>)	5	350	638	563	679	679	693	687				

102	Которско	Которски	Трешња и Укропци	Укинут 1855. (у Главайчићи)	–	306									
103			Укропци (од 1851 спојено са Трешњом)	Укинут 1851. (у Трешњу)	–										
104			Побрђе	Укинут 1855. (у Врановић)	–	254									
105			Врановић	Од 1855: Побрђе (из Побрђе),	3	424	653	665	688	707	715	721			
106			Ђурашевићи	–	2	281	293	296	283	281	212	282			
107			Никовићи	Укинут 1855. (у Радовићи)	–	100									
108			Радовићи	Од 1855: Никовићи, Миловићи (из Никовићи), Гошићи (из Гошићи)	4	290	750	756	811	762	772	773			
109			Гошићи	Укинут 1855. (у Радовићи)	–	464									
110			Забрђе (К од 1855)	Забрђе	1	192	207	195	196	207	210	217			
111			Росе (Порто-Росе)	Укинут 1855. (у Клинци)	–	337									
112			Клинци	Од 1855: Росе, Бабунци (из Росе)	3	327	454	354	371	374	377	324			
113			Радовановићи	–	3	362	606	577	407	588	552	573			
114			Будванско	Будвански	Будва	Будва	1	485	481	484	452	401	587	463	
115					Маини (од 1852. Маини Крајни)	Укинут 1855. (у Подосјтрој)	1	239							
116	Подострог	Од 1855: Маине Краине, Маине средње, Дорете (Борете), Станичић, Ивановић, Машић, Лазе (Лозе), Вервица, Лавчић (Лаошић), Церцани (из Маине Краине и Маине средње)			10	264	810	822	825	790	812	760			
117	Маини (од 1852. Маини Средњи)	Укинут 1855. (у Подосјтрој)			–	113									
118	Побори	–			4	388	356	357	363	372	370	377			
119	Брајићи	–			4	534	542	539	578	579	578	586			
120	Ђуљево	–			2	135	127	137	141	139	143	142			
121	Подличак	Укинут 1855. (у Прасквица)			–	234									
122	Прасквица	Од 1855: Подличак, Пержно (Перцно), Рустово, Маровиће, Дуљанбрџг, Буране, (Ђуране), Подбабац, Луканџ-брдо (из Подличак)			5	329	563	585	602	637	653	659			
123	Бечићи од 1852. (К од 1855)	Бечић, Битов Дол			6	145	241	241	240	235	255	245			
124	Тудоровићи	–	3	452	428	440	423	440	442	429					
125	Режевић	–	8	802	814	819	813	825	824	823					
126	Кастел Ластва	Од 1854. без Голубовићи (у Градиште)	1	317	245	257	270	300	287	298					
127	Калуђерац	Укинут 1855. (у Градиште)	–	175											
128	Градиште	Од 1855: Калудерац, Ђуровићи (из Калуђерац), Голубовићи (из Кастел Ластва)	4	165	400	400	315	373	409	404					
129	–	–	Перој	–	1	220	216	223	216	208	304	201			
–	–	–	Укупно ²²	–	77.523	76.481	77.697	79.568	80.886	82.821	83.206				

Графикон 1. Развој православног становништва Далмације 1850–1860. године.³³

Осцилирајућа динамика демографског развоја била је, како у временској тако и у просторној перспективи. Православно становништво је било концентрисано у две области (кластера), на самом северу (Книнска Крајина и Буковица) и на југу (Бока све до Будве). Средишња Далмација је такође била насељена православним становништвом, али у много мањој мери и без стварања компактних заједница. У периоду 1850–1855. године прираштај је био негативан скоро свугде, осим у слабо насељеним котарима Сињ и Неретва, али и у Книнском котару који је био најмногољуднији. Изузетно негативан прираштај забележен је на ширем подручју Задра са бенковачким залеђем као и на самом југу од Херцег Новог све до Будве. У периоду 1855–1860. године позитиван прираштај на подручју Книнског котара је био умерен, на самом југу слаб, али је зато у околини Задра и Обровца био веома висок.

³¹ У табели су наведене само познате промене у односу на стање из 1853. године какво је представљено у Табели 1 (назначена су новоприпојена као и отцепљена насеља; уколико се у променама не наводи насеље које је било део парохије 1853. онда то значи да је оно остало њен део све до 1860. године). У случају да није било никаквих промена од 1853. све до 1860. године то је означено цртом (-).

³² У оригиналу су дати погрешни збирови. Оригинални збирови: 1854: 77.623; 1855: 76.328; 1856: 77.706; 1857: 79.567; 1858: 80.884; 1859: 82.717; 1860: 83.432.

³³ Извори података: Табела 1; Табела 2; *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik* 1 (1852), 3; *Bevölkerung und Viehstand von Dalmatien* 1857, 1–6.

Табела 3. Број верника Епархије далматинске према котарима 1850–1860. године (према систему котара 1852–53).³⁴

Котар	Година										
	1850.	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.
Задарски	2.268	2.295	2.334	2.037	1.951	1.910	2.134	2.207	2.263	2.247	2.407
Бенковачки	5.042	5.193	5.215	4.924	4.780	4.304	4.437	4.534	4.608	4.699	4.612
Обровачки	5.992	5.870	5.910	5.423	5.765	5.611	5.616	5.950	6.242	6.507	6.509
Скрадински	7.055	7.166	7.234	7.178	7.013	6.735	7.223	7.428	7.551	7.912	7.945
Кнински	20.146	20.041	19.977	20.258	20.052	20.253	20.474	20.965	21.280	21.738	22.046
Дрнишки	4.683	4.511	4.552	4.657	4.624	4.648	4.654	4.847	4.943	5.002	5.041
Шибенски	815	820	813	760	718	697	712	723	731	740	788
Врлички	4.955	5.001	5.103	5.026	5.060	4.981	5.179	5.202	5.250	5.375	5.635
Сињски	1.080	1.112	1.072	1.029	1.044	1.087	1.119	1.138	1.125	1.189	1.110
Имотски	1.040	987	989	1.000	995	916	911	936	966	981	992
Неретвански	215	240	243	228	275	237	201	241	242	245	270
Дубровачки	330	310	317	318	305	327	313	326	337	337	333
Кастелновски	7.154	6.683	6.603	6.449	6.345	6.315	6.399	6.688	6.687	6.812	6.648
Которски	15.073	13.303	13.014	13.347	13.599	13.237	13.021	13.145	13.362	13.373	13.483
Будвански	5.704	5.509	5.101	5.064	4.777	5.007	5.081	5.022	5.091	5.360	5.186
Истарски	220	220	228	232	220	216	223	216	208	304	201
Укупно	81.772	79.261	78.705	77.930	77.523	76.481	77.697	79.568	80.886	82.821	83.206

Табела 4. Просечан годишњи геометријски прираштај православног становништва Епархије далматинске (у %) у периоду 1850–1860.³⁵

Котар (по систему 1852–53)	Период		
	1850–55.	1855–60.	1850–60.
Задарски	-33,78	47,34	5,97
Бенковачки	-31,16	13,92	-8,87
Обровачки	-13,05	30,14	8,31
Скрадински	-9,24	33,60	11,95
Кнински	1,06	17,11	9,05
Дрнишки	-1,50	16,37	7,39
Шибенски	-30,80	24,85	-3,36
Врлички	1,05	24,98	12,94
Сињски	1,29	4,20	2,74
Имотски	-25,07	16,07	-4,71
Неретвански	19,68	26,42	23,04
Дубровачки	-1,82	3,64	0,91
Кастелновски	-24,64	10,33	-7,31
Которски	-25,64	3,69	-11,09
Будвански	-25,73	7,05	-9,48
Истарски	-3,66	-14,29	-8,99
Укупно	-13,29	17,00	1,74

³⁴ Извор података: Табела 1–2.

³⁵ Извори података: Табела 3.

Описани демографски развој проузроковао је одређена померања у просторном распореду становништва. Православна заједница на северу Далмације се увећала бројно и по уделу у укупном православној становништву. Заједница на југу је забележила управо супротан процес смањивши се како у апсолутним бројкама тако и по уделу. Овакав развој сигурно је имао последица и на опште потенцијале обе компактне заједнице да се наметну као центри културе, просвете и политике далматинских Срба.

Табела 5. Распоред православног становништва Епархије далматинске изражен у % удела по котарима (по систему 1852–53. године) 1850–1860. године.³⁶

Котар Година	Задарски	Бенковачки	Обровачки	Скрадински	Кнински	Дриншки	Шибенски	Врлички	Синьски	Имотски	Неретвански	Дубровачки	Кастелновски	Которски	Будвански	Истарски	Укупно
	1850.	2,77	6,17	7,33	8,63	24,64	5,73	1,00	6,06	1,32	1,27	0,26	0,40	8,75	18,43	6,98	0,27
1855.	2,50	5,63	7,34	8,81	26,48	6,08	0,91	6,51	1,42	1,20	0,31	0,43	8,26	17,31	6,55	0,28	100
1860.	2,89	5,54	7,82	9,55	26,50	6,06	0,95	6,77	1,33	1,19	0,32	0,40	7,99	16,20	6,23	0,24	100

Разлог за негативан демографски развој у првој половини 50-их година XIX века треба тражити у комбинацији различитих узрочника. Далмација је углавном била поштеђена ратног вихора током Револуције 1848/49. године. С друге стране, ова аустријска круновина је готово стално била на удару природних непогода, болести и оскудица. У периоду 1846–1850. године резултати пољопривредне производње били су веома слаби што је имало за последицу оскудице у храни и приморало државу да пружи помоћ. Од зиме 1853/54. све до 1856. године, оскудице животиња и других намирница су достигле невиђене размере. Током зиме 1854/55. године посебно су били погођени Котар Обровац и област Боке которске. У Задарском окружју су се тада појављивале и болести повезане са неухрањеношћу, а висока смртност је примећена у Буковици као и другим регијама.³⁷ Шематизми, нажалост, не садрже податке о броју рођених и умрлих све до издања за 1854. годину, тако да није могуће реконструисати природни прираштај за читав период. Доступни подаци указују да је до 1855. године српска православна популација исказивала негативан природни прираштај, односно да је знатно више лица умрло него што се рађало. Индикативно је да је томе допринела пре свега висока стопа смртности а не смањена родност. Подаци о кретању броја верника по котарима показују да су посебно били погођени северни крајеви од Задра до Обровца и јужни од Херцег Новог до Будве, односно исти они за које се наводе посебно тешки услови живота и оскудице у храни. Од 1856. године се тренд прираштаја у потпуности преокренуо исказујући снажан раст. То се, такође, подударало са стабилизацијом прехранбене ситуације у

³⁶ Извори података: Табела 3.

³⁷ Šime Peričić, „Osudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 13/1 (1980), 9–11, 25–26.

Далмацији. Уколико се узме у обзир да је разлика у броју верника између 1855. и 1860. године према шематизмима износила 6.725 лица, а да је у периоду 1856–1860. године рођено 6.432 православних житеља више него што је умрло, може се са великом сигурношћу констатовати да је природни прираштај скоро у целости био одговоран за раст популације. Досељавања православних становника у Далмацију у овом периоду очигледно није било, или су била спорадична. Висок природни прираштај био је својеврсна компензација за демографске губитке у претходном периоду.

Табела 6. Природни прираштај православног становништва Епархије далматинске 1853–1860.³⁸

Године	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.
Рођено	2.811	1.893	2.368	3.103	2.622	2.806	3.243	2.396
Умрло	2.664	2.437	2.769	1.405	1.331	1.713	1.668	1.580
Разлика	147	-544	-401	1.698	1.291	1.093	1.575	816

Анализе демографских података за период 1850–1860. године су јасно показале да је православно становништво Далмације до 1855. године бележило врло негативан раст. Расположиви подаци указују на негативан природни прираштај уз високу смртност као главне узрочнике. Разлог високој смртности треба тражити у лошим условима живота, оскудици у храни и појави болести који су били типични за Далмацију у то време. Број верника из 1850. Епархија је поново достигла тек 1859. године. Распоред православног становништва је услед великих осцилација претрпео промене. Српска православна заједница на северу Далмације је до 1860. године расла знатно бржим темпом од оне на југу у области Боке которске и сходно томе значајно увећала свој удео у популацији. Управна структура Епархије је такође претрпела значајне промене. У периоду 1855–1858. године укинута је већи број парохија, пре свега на југу Далмације. У Каstellновском, Которском и Будванском котару до тада је постојао већи број парохија са малим бројем верника које су реформом укинуте. Црквене власти су, очигледно, настојале да парохије буду што уједначеније и да се уведе већи ред у функционисање Епархије. Велике разлике у броју верника између парохија су, међутим, опстале. Протопрезвитерати су уведени 1856. године чиме је црквена организација добила нове структурне обресе.

³⁸ Извори података: Изворници наведени у напомени број 2.

NINO DELIĆ, PhD, Research Associate
The Institute of History Belgrade
Knez Mihailova 36/II, Belgrade, Serbia
E-mail: nino.delic@iib.ac.rs; n.delic@aol.com

THE ORTHODOX POPULATION OF DALMATIA DUE
TO SERBIAN ORTHODOX CHURCH CENSUSES 1850–1860

SUMMARY: Population data collected from old Schematismus of the Orthodox Dalmatian Eparchy were used to study demographics of the Serbian Orthodox population in the 1850–1860 period. The episcopal network was reconstructed taking into account multiple changes in parish jurisdiction and state administration. For comparative analysis, the administrative division in force during 1852–1853 was used as a basis. Results show sharp population decline in 1850–1855. Natural population increase was negative due to bad harvests, insufficient nutrition and illnesses which happened to be severe in both main Orthodox population clusters of Dalmatia (area of Zadar and Bukovica in the north and Boka Kotorska in the south of Dalmatia) and caused excess deaths (high mortality rates). In the 1855–1860 period the population recovered and finally surpassed the 1850 count sometime in 1858. Natural population increase was high due to decreased mortality and high birth rates. Population increase was not evenly distributed. The northern regions of Dalmatia gained population more quickly which caused notable shift in share in the overall Orthodox population in favor of the norther cluster.

KEYWORDS: Dalmatia, Serbs, Orthodox population, Demography, 19th Century, 1850–1860, Statistics, Schematismus

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСТОРИЈУ

109

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
PROCEEDINGS OF MATICA SRPSKA FOR HISTORY

Покренут 1970. године
До 28. свеске (1983) часопис је носио назив *Зборник за историју*

Главни уредници

Академик Славко ГАВРИЛОВИЋ (1970–2004)

Академик Милош БЛАГОЈЕВИЋ (2005–2012)

Проф. др Војин ДАБИЋ (2013–2017)

Др Петар В. КРЕСТИЋ (2018–)

Уредничтво

Др Габор АГОШТОН, Вашингтон, САД

Др Максим Јурјевич АНИСИМОВ, Москва, Русија

Др Ђорђе БУБАЉО, заменик главног и одговорног уредника, Београд

Др Росица Стефанова ГРАДЕВА, Софија, Бугарска

Др Иван ЛАКОВИЋ, Подгорица, Црна Гора

Др Александра НОВАКОВ, Нови Сад

Др Мира РАДОЈЕВИЋ, Београд

Др Срђан РУДИЋ, Београд

Др Александар ФОТИЋ, Београд

Др Ђура ХАРДИ, Нови Сад

Др Небојша С. ШУЛЕТИЋ, Београд

Главни и одговорни уредник

Др Петар В. КРЕСТИЋ

ISSN 0352-5716 | UDC 93/99(05)

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСТОРИЈУ

109
(1/2024)

НОВИ САД
2024

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ и РАСПРАВЕ ARTICLES and TREATISES

Ана Вукадиновић ВЕЛИКИ КАЗНАЦ ЈОВАН ДРАГОСЛАВ: ВЕЛМОЖА КРАЉА МИЛУТИНА	Ana Vukadinović GREAT KAZNAC JOVAN DRAGOSLAV: KING MILUTIN'S NOBLEMAN
9–18	
Марија Васиљевић НОВИ ЗАШТИТНИК ХРИШЋАНА У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ: СВЕТИ СТЕФАН ШТИЉАНОВИЋ	Marija Vasiljević THE NEW PROTECTOR OF CHRISTIANS IN THE OTTOMAN EMPIRE: SAINT STEFAN ŠTILJANOVIĆ
19–34	
Василије Ђ. Крестић ПИСМО ПАТРИЈАРХА РАЈАЧИЋА МИНИСТРУ ПРЕДСЕДНИКУ АУСТРИЈЕ ГРОФУ РЕХБЕРГУ	Vasilije Đ. Krestić LETTER OF PATRIARCH RAJAČIĆ TO MINISTER PRESIDENT OF AUSTRIA COUNT RENBERG
35–56	
Нино Делић ПРАВОСЛАВНО СТАНОВНИШТВО ДАЛМАЦИЈЕ ПРЕМА ПОПИСИМА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ (1850–1860)	Nino Delić THE ORTHODOX POPULATION OF DALMATIA DUE TO SERBIAN ORTHODOX CHURCH CENSUSES 1850–1860
57–79	
Урош Татић ФРАНЦУСКИ ПРЕДЛОЗИ АУСТРИЈИ О ТЕРИТОРИЈАЛНИМ ДОБИТИМА НА БАЛКАНУ. Пут Јована Мариновића у Париз 1863. године	Uroš Tatić LES PROPOSITIONS DE LA FRANCE À L'AUTRICHE SUR LES AVANTAGES TERRITORIAUX DANS LES BALKANS. Le voyage du président du conseil Jovan Marinović à Paris en 1863
81–96	

Слободан О. Јовановић Slobodan O. Jovanović
ОРТАЧКИ УГОВОРИ КАО НАЧИН PARTNERSHIP AGREEMENTS
ПРИВРЕДНОГ УДРУЖИВАЊА AS ECONOMIC ASSOCIATIONS IN
У СРБИЈИ XIX ВЕКА SERBIA IN THE 19th CENTURY
97–107

Душан Фундић Dušan Fundić
СПОЉНА ПОЛИТИКА FOREIGN POLICY OF
АУСТРОУГАРСКЕ И AUSTRIA-HUNGARY AND
КНЕЖЕВИНА АЛБАНИЈА THE PRINCIPALITY OF ALBANIA
(1914–1915) (1914–1915)
109–124

Никола Станковић Nikola Stanković
ДИНАСТИЈА ХАБЗБУРГА ПОД THE HABSBURG DYNASTY
НАДЗОРОМ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ UNDER THE SUPERVISION OF
ДИПЛОМАТИЈЕ (1918–1940) YUGOSLAV DIPLOMACY (1918–1940)
125–137

Александар Ракоњац Aleksandar Rakonjac
ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ СУКОБА ECONOMIC ASPECTS OF
ЈУГОСЛАВИЈЕ СА СССР-ОМ ИЗ THE YUGOSLAV-SOVIET SPLIT
1948. ГОДИНЕ У СВЕТЛУ FROM 1948 IN THE LIGHT OF
ПРИВРЕДНЕ САРАДЊЕ СА ECONOMIC COOPERATION WITH
ЗАПАДОМ (1945–1948) THE WEST (1945–1948)
139–162

ПРИКАЗИ и БЕЛЕШКЕ / REVIEWS and NOTES

Алекса М. Поповић
Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Карловачке митрополије,*
„Прометеј”, Радио телевизија Војводине, Едиција „Пречански Срби до слома
Аустроугарске”, књ. 22, Нови Сад 2022, 342 стр.
163–164

Јелена Зеленовић
Породица Дунђерски – грађанска култура српске Војводине: зборник радова
са научног скупа „Породица Дунђерски – грађанска култура српске Војводине”
одржаног у Србобрану 17. нов. 2022. год. књ. 2; уредили Милан Мишић,
Зорица Хаџић Радовић, Снежана Мишић; Матица српска и Дом културе
Србобран, Нови Сад – Србобран 2023, 262 стр.
165–167

Немања С. Димитријевић
Марко Марковић, *Градови Косова и Метохије 1878–1941,*
Архив Косова и Метохије, Грачаница, 2024, 357 стр.
168–169

Владимир М. Николић
АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE
171–173

Владимир М. Николић
РЕГИСТАР / REGISTER
175–187

ПОЛИТИКА УРЕДНИШТВА / EDITORIAL POLICY
189–198

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ / INSTRUCTION TO AUTHORS
199–204

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ
205

Зборник Матице српске за историју издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: (021) 6615-798
Proceedings of Matica Srpska for History
Published twice a year
Editorial and publishing office: Novi Sad, Matica Srpska 1
Phone: +381 21 6615798
E-mail: ljdrazic@maticasrpska.org.rs; zmsi@maticasrpska.org.rs
Website: www.maticasrpska.org.rs
<http://www.maticasrpska.org.rs/category/katalog-izdanja/naucni-casopisi/zbornik-matice-srpske-za-istoriju/>

Уредништво *Зборника Матице српске за историју*
закључило је свеску 109 (1/2024) 22. маја 2024. године
За издавача: проф. др Драган Станић, председник Матице српске
Стиручни сарадник Одељења: мр Љиљана Дражић
Редактура: Владимир Николић
Коректура: Драган Тубић
Лектора и превод резимеа на енглески језик: Љиљана Тубић
Превод резимеа на француски језик: Симон Шонброт
Технички уредник: Вукица Туцаков
Компјутерски слој: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад
Тираж: 300

Објављивање свеске бр. 109 *Зборника Матице српске за историју* омогућило је
Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
93/94(082)

ЗБОРНИК Матице српске за историју – Proceedings in History /
главни и одговорни уредник Петар В. Крстић. – 1984, 29– . – Нови
Сад : Матица српска, 1984 – (Нови Сад : Идеал) . – 24 cm

Два пута годишње. – Резимеи у публикацији су на енглеском и немачком
језику. – Штампаре: „Минерва”, Суботица (св. 31/1985); Просвета,
Нови Сад (од св. 32/1985. до св. 41/1990); Графо-офсет, Нови Сад (од св.
42/1990. до св. 56/1997); Duplex, Нови Сад (од св. 57/1998. до св. 59/60/1999);
Прометеј, Нови Сад (од св. 61/62/2000. до св. 65/66/2002); Идеал, Нови Сад
(од св. 67/68/2003). – Наставак: Зборник за историју = ISSN 0350-0489

ISSN 0352-5716

COBISS.SR-ID 7793410